

безпеки/небезпеки на рівні нашої держави ми отримали лише поодинокі асоціації екологічного змісту (і це у чернігівському регіоні, де був Чорнобиль!). Можливо, на тлі подій АТО екологічні цінності у масовій свідомості поступилися місцем соціально-політичним (передусім, миру).

Дубініна Д. Е.

ВІДПОВІДАЛЬНІСЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНА КАТЕГОРІЯ

Актуальною проблемою сьогодення стає усвідомлення людиною своєї відповідальності: відповідальності за свої дії і рішення, вчинки і поведінку, за своє ставлення до інших людей, до суспільства в цілому, до природи та самого себе.

Аналіз наукових джерел дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі розвитку психологічної науки набули великого значення дослідження феномену відповідальності як особистісної риси, яка значною мірою впливає на всі сфери життєдіяльності людини й суспільства в цілому та вважається важливим показником особистісної зрілості.

Дослідженню проблеми відповідальності в зарубіжній психології були присвячені праці А. Бейна, Л. Колберга, Дж. Ст. Мілля, Ж. Піаже, К. Роджерса, Дж. Роттера, В. Франкла. У науковий обіг поняття «відповідальність» було введене А. Бейном у праці «Емоції і воля». У вітчизняній психології цим питанням займалися І. Бех, Н. Завадська, О. Клімова, Т. Морозкіна, В. Пискун, Н. Румянцева, Ю. Сокольников, Л. Татомир та ін.

Відповідальність – найважливіша властивість особистості. Термін «відповідальність» має пряме відношення до різних галузей психології. Зміст цього поняття аналізується у зв'язку з вивченням особистості, когнітивних процесів, психології управління, морального виховання та інших. У психологічному словнику термін «відповідальність» розуміється як здійснюваний у різних формах контроль над діяльністю суб'єкта з точки зору виконання ним прийнятих норм і правил. Розрізняють зовнішні форми контролю, що забезпечують

покладання на суб'єкта відповідальності за результати його діяльності (підзвітність, караність тощо) і внутрішні форми саморегуляції його діяльності (почуття відповідальності, почуття обов'язку).

Відповідальність завжди ставилася до певного суб'єкта і відображала обсяг завдань та обов'язків особистості, тобто межі боргу. Борг – обов'язок людини перед кимось або перед своєю совістю. Совість же є усвідомленням і переживанням відповідальності, заснованих на самооцінці виконання обов'язків. Як суб'єкт відповідальності можуть виступати окрема особистість, група як певна спільність людей, держава як якась макроструктура.

Західні дослідники проблему формування відповідальності вивчають в рамках морального розвитку особистості, виділяючи певні взаємозалежні етапи формування моральної свідомості, а отже, й відповідальності (Ж. Піаже, Л. Колберг). У рамках іншого напрямку науковців цікавлять питання про фактори, умови, що впливають на процес атрибутції відповідальності.

Згідно з гуманістичною концепцією К. Роджерса, формування відповідальності можливе через усвідомлення власної самості, яка перебуває в полі досвіду кожної людини [Роджерс К., 1994]. Механізмом, що інтегрує почуття відповідальності, є процеси асиміляції глибокого досвіду переживання внутрішнього ядра людини. Усвідомлюючи свої позитивні й негативні установки, мотиви, бажання, людина проникає в глибини власного несвідомого, паралельно розширюючи межі досвіду «Я». Гуманістичні психологи вважають, що рівень відповідальності зростає у процесі пізнання і розширення власних психологічних меж. Останнє можливе за рахунок відповідального прийняття власної неповторності та унікальності [Попова Т., 2009].

У сучасній психологічній науці виділяються три напрямки дослідження відповідальності. Один напрямок висвітлює проблему виховання відповідальності на різних вікових етапах. Тут досліджують умови, фактори, прийоми, що впливають на її виховання в особистості (І. Бех, В. Шевченко та ін.). Представники другого напрямку відповідальність розглядають

як феномен міжособистісних відносин у груповій діяльності. Науковці третього напрямку вивчають проблему формування відповідальності в конкретному виді діяльності, і зокрема у трудовій.

Виділяється ще декілька напрямів вивчення відповідальності, між якими існує чимало суперечностей. Відповідальність розглядається як якість особистості, як смисловий принцип мотиваційної регуляції поведінки особистості, як ставлення особистості [Бех І., 2008].

Розвиток нового соціального простору потребує реалізації персональної відповідальності суб'єкта. Таким чином, відповідальність постає як форма регуляції та саморегуляції особистості, що визначає ефективність діяльності та життєдіяльності. С. Рубінштейн розглядає відповідальність як втілення істинного, найглибшого, принципового ставлення до життя. К. Роджерс визначає відповідальність як головну ознаку сформованої особистості. Самовизначення – сутнісна ознака природи людини, тому кожен відповідальний за те, ким він є. У логотерапевтичній теорії В. Франкла вважається, що основою формування відповідальності є вибір цінностей, пошук сенсу життя.

У наш час відбувається переорієнтація досліджень із розуміння механізмів відповідальної поведінки, які ґрунтувалися на основних етичних схемах та були побудовані на гіпотетичних функціональних моделях, що важко піддаються емпіричній перевірці, на психологічні методи її дослідження. Аналіз цих механізмів передбачає діалектичне поєднання гносеологічного, аксіологічного та онтологічного (функціонально-динамічного, феноменологічного, морфологічного) підходів. Комплексний і системний підхід також передбачають вивчення проблеми на рівні цілісного суб'єкта.

Теоретичний аналіз літератури з проблеми відповідальності дозволяє стверджувати, що відповідальність – найважливіша властивість особистості. Почуття відповідальності визначається як соціальна настанова особистості на добровільне прийняття необхідних суспільних вимог і зобов'язань, схильність дотримуватись загальноприйнятих у суспільстві соціальних норм та готовність

відповідати за свої дії. Таким чином, відповідальність трактується як специфічна для особистості форма саморегуляції та самодетермінації, що виражається в усвідомленні себе причиною вчинків, здатності виступати джерелом змін в оточуючому середовищі й у власному житті та проявлятися у формі активності особистості.

Дяченко В. А.

ПСИХОЛОГІЧНЕ БЛАГОПОЛУЧЧЯ МАЙБУТНІХ ПСИХОЛОГІВ

Проблема психологічного благополуччя особистості є однією з фундаментальних у психології, тому інтерес до неї зберігається впродовж всієї історії психологічної науки. Особливо затребуваним у сучасних умовах стає вивчення психологічного благополуччя особистості фахівця. Соціокультурні та економічні трансформації в сучасному суспільстві ставлять нові вимоги до професійної підготовки та особистісного розвитку майбутніх психологів. Специфіка цього класу професій полягає, передусім, у тому, що в них засобом професійної діяльності виступає сама особистість фахівця. Тому для майбутніх психологів вкрай важливо бути психологічно благополучними, що пов'язано з почуттям щастя, задоволенням собою, успішністю в навчанні та житті.

У психології проблема визначення психологічного благополуччя вирішується з позицій гедоністичного або евдемоністичного підходів. У рамках першого підходу психологічне благополуччя відображає баланс між позитивним та негативним афектами, у другому – психологічне благополуччя розглядається як особистісне зростання, як повнота самореалізації в конкретних життєвих умовах і обставинах. Складність вивчення психологічного благополуччя обумовлене тим, що механізм його формування знаходиться як у соціальному середовищі, так й у внутрішньому світі людини. Мова йдеться не стільки про зовнішні фактори, які впливають на психологічне благополуччя, а про внутрішні детермінанти. При